

Męczeństwa więźniów w śledztwie, egzekucje na miejscu i poza Warszawą oraz transporty do obozów — to sprawy, które powtarzają się prawie we wszystkich relacjach. Sprawozdania te mają szczególną wartość, ponieważ na Pawiaku przebywały osoby które odegrały szczególną rolę w konspiracji polskiej. Spośród pięciuset nazwisk, jakie przewijają się we wspomnieniach, co najmniej sto — to wybitne osoby, m. in.: Niedzialkowski, Rataj, Paweł Finder, Małgorzata Fornalska, Teodor Duracz, Norbert Barlicki, Jan Piekalkiewicz, Stanisław Dubois i wielu innych, a spośród żyjących: Zofia Małynicz, Grzymała-Siedlecki, Zofia Kossak-Szczucka, Henryk Świątkowski.

Wiele osób potwierdza pełną poświęcenia bohaterską działalność konspiracyjną pionu lekarskiego na terenie Pawiaka. Szereg relacji charakteryzuje postawę takich osób jak: Piekalkiewicz — delegata rządu, Franciszka Kwiecińskiego — działacza Stronnictwa Pracy, Duracza, obrońcy sądowego komunistów. Spośród relacji tego rodzaju wstrząsające wrażenie pozostawiają wspomnienia wymienionego już Szpotańskiego. Inna relacja, Tadeusza Reka, mówi o grupie aresztowanych wybitnych prawników warszawskich, jeszcze inne dotyczą tragicznych losów całych rodzin: Drewnowskich, Dangelów, Wąsowiczów, Lewandowskich, Rutkiewiczów, Zieleniewskich, Zielenńczyków, Zelechowskich oraz szeregu innych.

Szczególną wymowę mają relacje opisujące los małoletnich (Maria Zieleniewska-Ginterowa, Tadeusz Gędziorowski, Juliusz Bogdan Deczkowski), przebywających w osobnych pomieszczeniach. Życie w więzieniu, śledztwo, choroby tych dzieci (w tym grupy harcerzy z drużyny Gimnazjum im. Rejtana) stanowią bardzo ostry akcent nawet na tle pozostałych wspomnień.

Książka została bardzo starannie wydana. Obok indeksu nazwisk zawiera także liczne fotografie więźniów, którzy zginęli. Tak merytoryczna wartość wspomnień, jak i sposób opracowania dokumentów, stawiają to wydawnictwo w rzędzie czołowych publikacji źródłowych.

Edward Serwański

CHARLES MAIGNIAL: *L'Europe commencée — Les structures — les options*. Casterman 1964, 202 ss.

Recenzowana książka zasługuje na zainteresowanie ze względu na to, że jest ona dość typowa, przynajmniej dla piśmiennictwa francuskiego z zakresu problematyki integracyjnej. Nie jest to praca z dziedziny ekonomii, jak mógłby sugerować podtytuł (*Struktury — wybory*), tego rodzaju opracowań w literaturze francuskiej jest stosunkowo mało. Omawiana książka ma charakter informatora poświęconego ewolucji i perspektywom zjednoczenia Europy zachodniej.

Autor dzieli pracę na cztery następujące części dość osobliwie zatytułowane: *Co to jest?, Co widzimy?, Czego chcemy?, Co myślimy?*; do tego dołączono obszerny aneks zawierający dokumentację, przede wszystkim statystyczną, ilustrującą problemy związane z integracją.

Maignial rozpoczyna swe opracowanie od historii „idei europejskiej”, nakreślonej jednak w sposób bardzo ogólny. Wielu autorów doszukuje się początków realizacji tej idei w imperium Karola Wielkiego (wiek IX); Maignial wymienia Pierre Dubois, Henryka IV, Proudhona, Wiktora Hugo, którzy wysuwali pewne koncepcje organizacji Europy jako całości. Bezpośrednie związki ze współczesną integracją autor widzi w poczynaniach słynnego męża stanu Coudenhove-Kalergi, który w 1923 r. wydał książkę pt. *Pan-Europa* i ówczesnego ministra spraw zagranicznych Francji, Aristide Briand'a, który wysunął projekt Unii Europejskiej. W okresie powojennym, bezpośredniego hasła do integracji Maignial dopatruje

się, podobnie jak inni autorzy, w słynnym przemówieniu Churchilla wygłoszonym w Zurychu we wrześniu 1946 r. We wspomnianym przemówieniu Churchill nie tylko wzywał do integracji, ale postulował także „przebaczenie” i „pojednanie” z Niemcami zachodnimi, czego autor nie dostrzega lub dostrzec nie chce.

Maignial nie wspomina także o powołaniu do życia w 1947 r. Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ z siedzibą w Genewie (jest to jedyny organ europejski, w którym uczestniczą państwa obozu socjalistycznego), która mogła się stać podstawą współpracy wszystkich krajów Europy.

Maignial koncentruje natomiast swoją uwagę na przedsięwzięciach prowadzących do dezintegracji, wspomina o ruchach federalistycznych, Europejskiej Organizacji Współpracy Gospodarczej, Radzie Europejskiej, Pakcie Północnoatlantyckim, Europejskiej Wspólnocie Obronnej, Unii Zachodnioeuropejskiej, Europejskiej Wspólnocie Węgla i Stali i Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej.

Wydaje się, że w tej części książki autor niedostatecznie wyraźnie mówi o rozbieżnościach w koncepcjach zjednoczenia Europy. Szczególnie mocno to wystąpiło przy organizowaniu Rady Europy. Niemalże od samego początku wyłoniły się w niej dwa nurty:

- 1) federalistyczny, zmierzający do stworzenia władzy „ponadnarodowej”,
- 2) nurt tzw. unionistów, reprezentowany przez przedstawicieli Wielkiej Brytanii i krajów skandynawskich, domagający się tylko unii międzypaństwowej pozwalającej na utrzymanie suwerenności.

Wiele problemów poruszonych w dalszych częściach książki zarysowałyby się ostrzej, gdyby autor wykazał te rozbieżności. W drugiej części książki zatytułowanej *Co widzimy?* autor dokonuje przeglądu podstawowych organizacji europejskich: Organizacja Współpracy i Rozwoju Gospodarczego, Rada Europy, Europejska Wspólnota Węgla i Stali, Europejska Wspólnota Atomowa (Euratom), Europejska Wspólnota Gospodarcza. Maignial omawia zadania poszczególnych organizacji, ich strukturę, kompetencje poszczególnych organów i niekiedy, ogólnikowo, pewne ich osiągnięcia. Są to więc wiadomości, jakie można znaleźć w wielu publikacjach periodycznych o charakterze informacyjnym.

Próbę szczegółowej analizy przedsięwzięć i osiągnięć integracyjnych podejmuje autor w części następnej. Wymienia tu sukcesy w dziedzinie wzrostu produkcji i wydajności, stabilizacji koniunktury i cen oraz ujednoczenia na pewnych odcinkach polityki gospodarczej, np. polityki energetycznej. W sumie bilans ten jest dodatni i bardzo optymistyczny.

Należy zauważyć, że rozwój gospodarczy krajów Europy zachodniej w pracach omawiających to zagadnienie łączy się powszechnie z postępem ruchu integracyjnego. Natomiast w opracowaniach na temat programowania lub planownia gospodarczego te same osiągnięcia określa się jako wynik planowanej i programowanej gospodarki. Wobec ogromnej współzależności zjawisk gospodarczych trudno jest wskazywać na bezpośredni związek przyczynowo-skutkowy między integracją a różnymi osiągnięciami ekonomicznymi; zbyt wiele tu działa czynników, choć z drugiej strony należy zdać sobie sprawę, że taki związek choć niewymierny niewątpliwie istnieje.

Autor zdaje sobie sprawę, że wiele zagadnień dotyczących integracji wymaga jeszcze wyjaśnienia. Przede wszystkim rozwiązania oczekuje problem programowania gospodarczego w skali europejskiej oraz ujednoczenia polityki gospodarczej rozwoju poszczególnych regionów. Programowanie europejskie wymaga zręczenia się przez poszczególne państwa szeregu prerogatyw wynikających z suwerenności państwowej i dlatego też w praktyce natrafia na większe trudności niż to wskazuje autor. Nie można się także z nim zgodzić, gdy wysuwa tezę, że polityka zewnętrzna EWG jest polityką „liberalną” (ss. 134—136). Sam fakt tworzenia bloku gospodarczego o mimowolnych tendencjach autarkicznych jest sprzeczny z koncepcją gospodarki liberalnej.

W tej części książki Maignial wspomina także bardzo krótko o stosunkach Europy ze Stanami Zjednoczonymi, które powinny układać się na zasadzie partnerstwa (*partnership*), o związkach Wspólnoty z krajami trzeciego świata i wreszcie o negocjacjach z Wielką Brytanią w sprawie jej przystąpienia do Wspólnego Rynku. Są to przeważnie wiadomości ogólnikowe, jakie często można spotkać na łamach prasy codziennej.

W części czwartej pracy autor precyzuje własne stanowisko wobec problemu integracji. Krytykuje przede wszystkim koncepcje europejskie generała de Gaulle'a. Autor bowiem, jest zwolennikiem integracji „wielkiej Europy”, z Wielką Brytanią włącznie, a nawet z krajami Europy wschodniej. Zdaje sobie sprawę, że poczynania integracyjne na polu ekonomicznym powinny doprowadzić do integracji politycznej. Jedną z głównych przeszkód na tej drodze jest, jego zdaniem, nacjonalizm francuski, którego jednym z przejawów jest polityka generała de Gaulle'a. Autor zajmuje więc stanowisko zbliżone do tzw. ruchu federalistycznego, który w pewnych środowiskach Europy zachodniej ma wielu zwolenników. Stąd też wielki optymizm autora przy dokonywaniu bilansu osiągnięć i ocenie perspektywy na przyszłość. To stanowisko powoduje też, że unika on bardziej szczegółowej i bardziej krytycznej oceny wszelkich przedsięwzięć integracyjnych. Pracę Maigniala określić więc można jako publikację o charakterze propagandowym, która nie odpowiada wymogom stawianym dziełu naukowemu.

Zygmunt Kowalczyk

Mitteleuropa im Geographieunterricht. Die erste Konferenz zur Revision der Erdkundelehrbücher, veranstaltet von der Regierung der Bundesrepublik Deutschland auf Anregung und in Zusammenarbeit mit dem Europarat, Goslar, 30. August — 9. September 1961. Druck und Auslieferung bei Georg Westermann, Braunschweig 1964, 108 ss.

Omawiana publikacja stanowi zbiór materiałów z pierwszej międzynarodowej konferencji w sprawie rewizji podręczników geograficznych i atlasów, dotyczących Europy środkowej, a zorganizowanej przez rząd boński — z inicjatywy i przy współpracy Rady Europejskiej — w Goslar (NRF), w dniach od 30 sierpnia do 9 września 1961 r. Publikacja ta (wydana w 1964 r.) składa się z trzech następujących, zasadniczych części: *Uwagi wstępne, Oficjalne sprawozdanie Rady Europejskiej z konferencji, Niemcy i Europa środkowa w świetle europejskich podręczników geograficznych — omówienia niemieckie.*

Konferencja w Goslar, zorganizowana na wzór podobnych sesji poświęconych podręcznikom historii, zwołanych przez Radę Europejską w latach ubiegłych (1953 — Calw/Schwarzwald, 1954 — Oslo, 1955 — Rzym, 1956 — Royaumont, 1957 — Scheveningen i 1958 — Sztambuł), była pierwszą z pięciu zaplanowanych przez Radę Europejską konferencji, mających zajmować się geograficznymi problemami Europy i sposobami ich ujęcia w nauczaniu szkolnym. W Goslar zajmowano się regionem Europy środkowej; następne konferencje mają dotyczyć kolejno: Europy północnej, Europy zachodniej, Europy południowej i krajów Europy wschodniej.

W konferencji w Goslar uczestniczyło 50 przedstawicieli wykładowców uniwersyteckich i nauczycieli geografii oraz autorów i wydawców podręczników szkolnych, map i atlasów, przybyłych z 16 krajów członkowskich Rady Europejskiej. Ponadto jako obserwatorzy w obradach brali udział przedstawiciele *Europa-Kollege* z Brügge, Szkoły Europejskiej (*Europaschule*) z Luksemburga oraz UNESCO z Paryża.

Rada Europejska postawiła przed konferencją w Goslar następujące zadania: